

УДК 027.9(497.11 Пожега)“1869/1903“
Прегледни рад

Оснивање читаоница у пожешком крају

Јасминка Ђурић
Народна библиотека Пожега
jasnalalovic@gmail.com

Сажетак

У раду смо настојали да кроз објављену литературу и сачувану архивску грађу прикажемо историју оснивања читаоница у пожешком крају, у коме је, између 1869. и 1903, забележено постојање четири читаонице - три у Пожеги и једне у селу Добрињи. Као прве и једине институције културе, оне су имале великог значаја у друштвеном и културном развоју овог краја. То су била места на којима се окупљала напредна омладина, образовани Пожежани и писмено сељаштво - жељно образовања и културне еманципације. Иако ниједна од ових установа није у својој културној мисији деловала дужи временски период, њихово појављивање сведочи о жељи пожешког напредног становништва да буде покретач и носилац културне еманципације и да у тим настојањима не заостане за другим местима у Србији. Способност пожешке грађанске класе да артикулише своју потребу за књигом и информацијом, уобличена кроз оснивање првих читаоница, а затим и сеоских народних књижница и читаоница између два светска рата у овом крају, може се посматрати као снажна основа и потреба за појавом прве јавне библиотеке у Пожеги, основане после Другог светског рата.

Кључне речи:

Читаоница у Пожеги, Читаоница у Добрињи, радничке читаонице, Дружина пожешких радника, раднички покрет, читаонички покрет, Србија, читалишта

Увод

Пожешка варошица основана је 1832. године, по налогу кнеза Милоша Обреновића, а према урбанистичком плану Лазара Зубана, секретара „Кнежевинско-српског управитељског совјета“.¹ Нова чаршија настала око трга кружног облика на којем су никле прве куће, дућани и занатске радионице, развијала се постепено – десетак година по оснивању бројала је 28 кућа и 90 житеља, да би се пред крај XIX века развила у једну од већих варошица западне Србије са око 1.500 становника. Земљорадња, сточарство и занатство биле су основне делатности ондашњег становништва, док се постепено формирао танак слој трговаца који је, чинећи основу чаршије, заслужан за њен привредни, економски, па и културни развој.

Поред среског начелства, од јавних установа Пожега је 1834. године добила мензулану,

којом је успостављен поштански саобраћај, школа је основана 1839. године,² црква је саграђена 1846, савремена поштанска станица почела је са радом 1864, а 1869. године варошица је укључена и у телеграфску мрежу Србије. Но, прва институција културе у Пожеги била је Читаоница, основана 1. јануара 1869. године, 37 година након оснивања чаршије и 42 године након појаве првог читалишта у Србији.³ Према хронолошком

² За време устаничке Србије, у пожешком крају ђаци су се учили писању и читању при манастиру у Годовику. Према неким подацима, школа у Пожеги је отворена 1812. године, али је убрзо затворена. По оснивању варошице 1832. године, у ово место је била премештена и једно време је радила ужичка нахијска школа, а кад је она враћена у Ужице, малобројни пожешки ђаци поново су почели да похађају наставу при годовичком манастиру, да би потом годовички учитељ Павле Стојић, по налогу Јована Обреновића, прешао са школом у Пожегу у његов конак, где је од 1837. до 1839. године учио ђаке. Ова школа је имала приватни карактер, све док на основу молбе пожешких власти Попечитељство просвештенија није одобрило да се учитељ Стојић постави за општинског учитеља. Женска школа основана је 1867. године.

³ Иако се прва читалишта у Србији званично појављују четрдесетих година XIX века, Возаровићева књижара, отворена 1927. године у Београду, називана још и Возаровићевим читалиштем, временом је постала и функционисала као читалиште, те се може сматрати првим читалиштем у Србији. (Десанка Стаматовић, *Читалишта у Србији у XIX веку* (Панчево: Градска библиотека, 2011), 175-176).

¹ Пре оснивања варошице, упоредо са муслиманским насељем на десној страни реке Скрапеж, постојало је српско село Пожега, које је двадесетих година XIX века бројало 33 домаћинства.

прегледу, била је то 27. читаоница⁴ од укупно 95, основаних у XIX веку у тадашњој Србији.⁵

Након Возаровићеве књижаре, која је крајем двадесетих и почетком тридесетих година функционисала и као читалиште, прва читалишта у Србији јављају се четрдесетих година XIX века, у време уставобранитељског режима који је дао великог удела у стварању и организовању модерне грађанске државе. Оснажена грађанска класа, подупрta с једне стране јачањем капитализма, а са друге Вуковом културном револуцијом и осећањем националног идентитета, највише је заслужна за општи културни замах који се догодио у Србији средином XIX века. Период уставобранитеља обележен је отварањем основних школа и гимназија, развијањем Велике школе, оснивањем Друштва српске словесности, а велика пажња је посвећивана и формирању читалишта, јавних библиотека и музејских збирки широм Србије.

Као својеврсне културне и социјалне установе, читалишта су одиграла значајну улогу у културном препороду српског народа. То су била места на којима се одвијала жива друштвено-политичка активност, где се окупљала напредна омладина, образована грађанска класа, места где су се читале новине и књиге, размењивале идеје и мишљења. Веома је важно подвући и посебну ангажованост ових културно-социјалних установа на просвећивању народа путем књиге на народном језику, и то оснивањем вечерњих школа, организовањем курсева и алфabetских течајева, разних предавања, беседа и забава.⁶

Читаоница у Пожеги

О оснивању и раду прве Читаонице у Пожеги сачувано је веома мало података. Нису нам позната њена правила, није сачуван оснивачки акт, а информације о оснивачима, управи и члановима, као и о тачном броју листова на које је била претплаћена су непотпуне.

О њеном постојању сазнајемо из извештаја ужичког начелства упућеног као одговор на распис

Министарства просвете и црквених дела из 1868. године.⁷ У том документу, датираном 11. јануара 1869. године, стоји да је „у варошици Пожеги овога округа установљена читаоница и већ је отворена 1. овог месеца којој су и претплаћени листови и новине отпочели долазити“.⁸

Обично су одборе за оснивање читалишта у Србији чинили најутицајнији и најобразованији људи једног краја. Тако су се и у покретање пожешке Читаонице укључили слободоумније оријентисани Пожежани оног времена. Сматра се да је иницијативу за њено оснивање дао Милош Р. Јовановић, први пожешки високошколац, касније председник пожешке општине и народни посланик,⁹ а у њеном руководству истакли су се још и телеграфиста Велимир Лонгиновић, учитељи Андрија Станојевић и Сретен Лазаревић и Адолф Фемен, први пожешки лекар.

Извесно је то да се око ње окупљала тада напредна пожешка омладина која се, водећи живе дискусије на скуповима и седницама, није ограничавала само на културно-просветна питања у раду Читаонице, већ се прихватала и слободнијих расправа о политичкој ситуацији и раду органа власти. Политичке несугласице у земљи и честа трвења супротних политичких опција одразили су се и на пожешку Читаоницу. Отвореније иступање појединих чланова против тадашњег политичког режима давало је повода властима да онемогуће њен рад.

Сигурно да је услед таквих догађаја био угрожен сам опстанак Читаонице, а ако томе додамо и недостатак просторија и неуредност управе, онда је разумљиво што је она неколико пута гашена, па поново оснивана. Дешавало се чак да у веома кратком временском периоду Читаоница престане са радом и наново се оснује. Тако се после 1872.

⁷ Овим расписом Министарство просвете и црквених дела, на чијем челу је тада био Димитрије Матић, подвлачи значај и улогу читалишта у просвећивању народа, препоручује њихово оснивање у сваком месту где има школа, даје упутства за отварање и финансирање, набавку књига и листова и захтева информисање о отварању нових и о раду већ постојећих читалишта, како би се на адекватан начин пратило стање и развој ових културних установа у Србији. На овај распис министра просвете одговорило је 12 округа (5 округа није послало извештаје). Према сачуваним извештајима, приметимо да је у тих 12 округа у Србији било укупно 27 читалишта, од којих је највише по 5 било у београдско-посавском и ужичком округу – у Ужицу, Пожеги, Ивањици, Карану и Сечој Реци (Десанка Стаматовић, *Читалишта у Србији у XIX веку* (Београд: Народна библиотека Србије, 1984), 112-113).

⁸ Архивска грађа Народне библиотеке Пожега (даље у тексту АГ НБП).

⁹ Михаило Зотовић и др, *Пожега и околина* (Пожега: Општински одбор Савеза удружења бораца, 1978), 298; Радован Зарић, *Народна библиотека Пожега* (Пожега: Народна библиотека Пожега, 1995), 30; Миодрог Глушчевић, „Пожега, Пожежани и њихова занимања у другој половини 19. века (1850-1875)“ Део 2, *Пожешки годишњак* бр. 3 (2003): 37.

⁴ Два термина – читалиште и читаоница – означавају једну исту институцију. Назив „читалиште“ био је у употреби само у Србији и Македонији, од оснивања првог читалишта, па све до 1866. године, када се у грађи први пут помиње нови термин – „читаоница“. (Десанка Стаматовић, *Читалишта у Србији у XIX веку* (Панчево: Градска библиотека, 2011), 15-16).

⁵ Десанка Стаматовић, *Читалишта у Србији у XIX веку* (Панчево: Градска библиотека, 2011), 330-331.

⁶ Исто, 89.

године ова установа не помиње у архивској грађи све до 1876. када је поново обновљен њен рад,¹⁰ а на основу једног извештаја из 1881. године, који је пожешки кмет Милош Р. Јовановић упутио начелнику среза пожешког,¹¹ сазнајемо да је Читаоница поново основана 1878. године (што значи да је пре тога још једном престала са радом) и да је крајем 1880. била угашена, да би се јануара 1881. године поново приступило њеном обнављању.¹²

Од листова на које је била претплаћена пожешка Читаоница, у архивској грађи се помињу: *Видовдан*, *Ружа*, *Старо ослобођење*, *Видело*, *Засишва*, *Исшок*, *Србске новине* и *Хришћански весник*, а на седници одржаној јануара 1872. године, којом је председавао Адолф Фемен, управа је водила дебату о томе да се, уместо *Видовдана* и *Руже*, изврши претплата на листове *Млада Србадија* и *Рагеник*, али није познато да ли је то и учињено. Са овом одлуком, коју је подржала већина чланова Читаонице, није се сложио само пожешки кмет Мића П. Стојић.

Није познато да ли је Читаоница поред новина имала и свој књижни фонд који је куповином или поклоном набављала за своје читаоце, али је до данас остао сачуван податак у архивској грађи да је од трговца Јелисија Савића добила „на прочитање до годину дана“ 61 књигу.¹³ Реверс на којем се налазе исписани наслови књига из Савићеве личне библиотеке потписан је 18. јануара 1879. године. Књиге је примио тадашњи председник Читаонице Сретен Лазаревић. У то време, управу Читаонице чинили су још Милија Атанасијевић, свештеник, Милета Станојевић, учитељ, Милош Р. Јовановић

и Стефан Милошевић, трговац. Међутим, управа Читаонице није у потпуности поштовала договор, због чега је Јелисије Савић тужио управу, тражећи да му се плати 20 књига.¹⁴

Из горепоменутог извештаја Милоша Р. Јовановића сазнајемо да је Читаоница 1880. године имала 25 чланова, а да се при новом отварању 1881. године уписало 15 чланова, који су за полугодишњу чланарину плаћали 2 динара. Сем чињенице да је Читаоница на беседи одржаној почетком 1877. добила 77 динара и 50 пара на име прилога, при последњем данас нама познатом обнављању ове установе 1881, њена управа није располагала подацима о приходима и расходима из претходних година. Занимљив је податак да је крајем XIX века пожешка општина формирала Сиротињску касу, намењену сиротињи, напуштеној деци, старим, изнемоглим и болесним лицима, у коју су се сливала средства добровољних давалаца, са новогодишњих приредби, црквеног таса, али и са „одржаних беседа у пожешкој Читаоници“.¹⁵

Што се финансирања тиче, претпостављамо да се и пожешка Читаоница, као и остале читаонице у Србији, финансирала углавном од сопствених прихода које су чинили улози чланова.

Читалишта су јавне друштвене институције и њих није оснивала држава, већ друштво равноправних чланова, тако да је опстанак ових установа зависио од воље и ревности управе и њених чланова. Тешкоће у наплати чланарине као и мали број чланова сигурно су били кључни разлози због којих ова културна установа у Пожеги није могла дуже да се одржи. Да подсетимо да је седамдесетих година XIX века, у време оснивања Читаонице, пожешка варошица имала само нешто мало више од 500, док је цела општина бројала близу 17.000 становника.¹⁶

Читаоница у Добрињи

Поводом стогодишњице рођења кнеза Милоша Обреновића, 1880. године је у Горњој Добрињи, његовом родном селу наомак Пожеге,

¹⁰ Михаило Зотовић и др, *Пожега и околина* (Пожега: Општински одбор Савеза удружења бораца, 1978), 299. Милош Р. Јовановић, у то време пожешки кмет, послао је захтев *Старом ослобођењу* да редовно шаље лист у Пожегу.

¹¹ Министар просвете и црквених дела Стојан Новаковић, послао је 29. децембра 1880. године распис окружним начелствима у којем тражи да се доставе подаци о читаоницама у окрузима. Из пожешког краја одговоре среском начелнику послали су јануара 1881. пожешки кмет Милош Р. Јовановић и добрињски кмет Рако Андрић. Сабирајући приспеле одговоре, начелник округа ужичког шаље министру извештај у којем између осталог каже: „У овом округу постоје само четири читаонице у овим местима: варошки Ужицу, варошицама Пожеги и Ивањици и у селу Добрињу“. (АГ НБП).

¹² АГ НБП; Десанка Стаматовић, *Читалишта у Србији у XIX. веку* (Београд: Народна библиотека Србије, 1984), 182; Десанка Стаматовић, *Читалишта у Србији у XIX. веку* (Панчево: Градска библиотека, 2011), 225; Радован Зарић, *Народна библиотека Пожега* (Пожега: Народна библиотека Пожега, 1995), 32.

¹³ Неки од наслова су: *Турско-српски речник*, *Жил Блез*, *Србски речник*, *Лашинска грамашица*, *Песме Љубе Ненадовића*, *Дела Димитрија Давидовића*, *Народи словенски*, *Дојмашица*, *Мајан Мудри*, *Наука о шртовини*, *Земљопис целој свету*, *Голубица*, *Француско-српски речник*, *Закон финансијски*, *Пуш чистоће*, *Друштво економије*, *Геометрија* и др. На списку су и четири књиге на немачком језику. Из овога се може закључити да је најмање било наслова из лепе књижевности.

¹⁴ Миодраг Глушчевић, „Пожега, Пожежани и њихова занимања у другој половини 19. века“. Део 3, *Пожешки годишњак*, бр. 5 (2005): 66-67.

¹⁵ Миодраг Глушчевић, „Пожега, Пожежани и њихова занимања крајем 19. века“. Део 4, *Пожешки годишњак*, бр. 8 (2010): 80. У вези са овим податком који се односи на Читаоницу, аутор не наводи тачну годину.

¹⁶ Михаило Зотовић и др, *Пожега и околина* (Пожега: Општински одбор Савеза удружења бораца, 1978), 220, 227.

основана Читаоница. Основали су је при добрињској школи „грађани у споразуму са учитељем“, те је тако добила назив Школска читаоница, али су се њом могли користити сви писмени мештани добрињске општине. У то време учитељ је био Миленко Ћ. Поповић, а занимљив је и податак да је у школи тада постојала и школска књижница са 165 књига.¹⁷

Основне податке о овој установи добијамо из извештаја председника добрињске општине Рака Андрића, упућеног начелнику Среза пожешког 21. јануара 1881. године. У извештају стоји да је Читаоница основана добровољним прилозима, да од добрињске општине нема финансијске помоћи, да су приходи и расходи у првој години рада износили 25 динара и да се сав новац користио искључиво за набавку новина и часописа и да установа нема никакве покретне или непокретне имовине.¹⁸

Добрињска Читаоница била је претплаћена на 12 листова – седам српских и пет руских новина. Од српских листова у ово село су стизали: *Видело*, *Истиок*, *Српска зора*, *Пороша*, *Хришћански весник*, *Фрушка Гора* и *Зоља*, а од руских: *Восток*, *Неделя*, *Газета*, *Журнал романов и повестей* и *Газету Русев*.¹⁹ Оно што не знамо о њој јесте податак о иницијаторима и оснивачима, броју читалаца и висини њиховог улога, као и податак о томе колико дуго је ова читаоница радила.

Радничке читаонице у Пожеги

У последње две деценије XIX века, у Србији се јавља један број удружења и друштава којима је, поред основног циља да окупљају и потпомажу особе истог сталешког порекла, образовања или интересовања, један од задатака и да оснивају читаонице и друштвене библиотеке. Ове читаонице нису једини и главни циљ њихових друштава, већ само једна од активности на пољу друштвеног, политичког, образовног и васпитног деловања, за разлику од читалишта из претходних година, којима је основни циљ било организовање заједничког читања и дружења. У томе је разлика између првих читалишта и

каснијих читаоница при радничким, занатским, официрским или неким другим друштвима и удружењима.²⁰

Дружина пожешких радника основана је 1889. године на иницијативу Драгише Лапчевића, као потпорно удружење са циљем да оснива занатлијске радње, потпомаже своје чланове и да се стара о њиховом умном образовању. Сходно томе, исте године у окриљу ове дружине основана је Радничка читаоница.

Ужички лист *Златибор* о томе пише: „У Пожеги је образовата Радничка читаоница уз Дружину радничку, чија се управа обратила на сва уредништва српских листова с молбом да им бар до конца ове године листове бесплатно шаље, а да ће доцније платити претплату. Ми радосно поздрављамо овај корак браће наше пожешких радника, који су у много прилика показали и доказали: да стално корачају с напретком и да воде строга рачуна о себи. Од своје стране умољавамо све патриоте да у интересу општег напретка обдаре ову читаоницу с књигама колко који може јер је одиста племенито дати средства и прилике раднику да се бар читањем образује, кад се школовати није могао.“²¹ Других података о овој читаоници, њеном раду и делатности немамо.

После државног удара на краља Александра Обреновића 1894. године и забране рада политичких странака у Србији, Дружина пожешких радника се више не помиње.²²

Јачањем радничког покрета у Србији почетком XX века, оснивањем Српске социјалдемократске партије и активним организовањем пожешких социјалиста на пољу заштите радничких права и интереса, створени су повољнији услови за поновно оснивање Радничке читаонице у Пожеги.

Оснивачка скупштина, којој је присуствовао велики број занатских радника и трговачких помоћника, одржана је 16. новембра 1903. године. Том приликом донета су правила Читаонице и једногласно изабрана њена управа. За председника одређен је Бранислав Павловић, књижар и истакнута личност радничког покрета у Пожеги, за секретара је изабран Танасије Илић, а за благајника Новица Симеуновић. Остале чланове управе чинили су Милош

¹⁷ Миливоје М. Вукићевић, *Добриња* (Београд: Одбор за проучавање села САНУ, 1995), 746-747.

¹⁸ АГ НБП; Радован Зарић, *Народна библиотека Пожега* (Пожега: Народна библиотека Пожега, 1995), 34-35, 205-206.

¹⁹ АГ НБП.

²⁰ Десанка Стаматовић, *Читалишта у Србији у XIX. веку* (Београд: Народна библиотека Србије, 1984), 83.

²¹ *Златибор*, 17. септембар 1889, 4.

²² Михаило Зотовић и др, *Пожега и околина* (Пожега: Општински одбор Савеза удружења бораца, 1978), 327, 330.

Јовановић, седларски радник и Михаило Стефановић, ковачки радник, а у Надзорни одбор су ушли Чедомир Поповић, обућарски радник, Драгомир Стефановић, опанчарски радник и Нићифор Јефтић, поткивачки радник.²³ Фебруара 1904. године Читаоница је одржала редовну скупштину на којој је изабрана нова управа. Њу су чинили председник Бранислав Павловић и секретар Милош Богдановић, а за делегате конгреса Радничког савеза изабрани су Б. Павловић, Милош Јовановић, Нићифор Јефтић и Милорад Недељковић.²⁴

Правилником о раду Читаонице одређен је основни задатак ове установе: „да распростире корисна знања и негује морал и врлине код својих чланова; да шири свест о заједници интереса и осећаја свију радника и да на тај начин спреми земљиште за подизање материјалног и политичког стања радничког сталежа; да прикупља податке из живота радничке класе и проучава путеве који воде њеном ослобођењу“²⁵ и то организовањем различитих културно-просветних акција (курсева, предавања, дискусија, забава). Месечна чланарина за редовне чланове износила је 0,25 динара и на дан оснивања Читаоница је уписала 57 редовних и 2 помажућа члана.

Поред претходно наведеног одељка из правила Радничке читаонице у Пожеги, остатак текста није нам познат. Ускраћени смо и за информацију о самој организацији Читаонице, о њеном фонду, новинама и листовима које је примала, као и о књигама, њиховој набавци и начину коришћења. Није нам познато где је Читаоница била смештена, са каквим је књижном фондом располагала, а о њеној културној делатности немамо никаквих података.

Само оснивање Радничке читаонице у Пожеги протекло је у свечаном расположењу. Оснивачкој конференцији присуствовали су и представници ужичке Радничке читаонице, основане пар месеци раније, са својим културно-уметничким друштвом које је том приликом отпевало радничку химну. Након оснивачког чина, пожешки радници су заједно са својим гостима прошетали главном улицом уз песму и покличе.

Вест о оснивању Читаонице различито је прихваћена у пожешкој варошици. С обзиром на то да је она била продемократски оријентисана уставна са наглашеним политичким активностима на јачању радничке класе, свакако да њено деловање није ишло у прилог економски снажнијем и утицајнијем грађанству, па тако и властима. Општинска власт и чаршија примају је са негодовањем, а полицијске власти чине све да забране сваку врсту радничког окупљања. У то време председник општине био је Миле Петровић. Њему и његовим сарадницима придружују се и гостионичари и кафеџије који у својим локалима забрањују окупљање радника и читање *Радничких новина*, па чак и цепају плакате Радничке читаонице.²⁶ Оваква ситуација доприноси још одлучнијем политичком деловању управе и чланова Читаонице и то на уштрб њене културне мисије.

Тако се на састанку Радничке читаонице, одржаном 7. марта 1904. године, доноси одлука да се бојкотују они гостионичари и кафеџије који забрањују окупљање радника, а „они који прекрше ову одлуку сматраће се издајницима.“²⁷ Поводом Првог маја, 1904. године Читаоница је организовала једну од до тада највећих прослава. Том приликом сакупио се велики број људи, радника, занатлија и сељака из Пожеге и околине.

На Другом конгресу Главног радничког савеза (1904) донет је закључак да је ниво радничког покрета у Србији прерастао оквира радничких читаоница и да треба ићи на оснивање партијских организација. Сходно томе, почетком јуна 1904. године, у Пожеги је основана социјалдемократска организација. Претпостављамо да је после овог догађаја наступило замирање рада пожешке Радничке читаонице и да је она убрзо након тога угашена.

Закључак

Посматрано са данашње историјске дистанце, читаонички покрет је у историји библиотека „био значајан корак на путу друштвеног самоорганизовања набавке књига и периодике ради читања, културног уздизања и просвећивања.“²⁸ Иако је

²³ Исто, 370-371.

²⁴ *Радничке новине*, 2. март 1904, 11. март 1904. У бр. 17 (2. март) послат је погрешан извештај без знања управе Читаонице, а на коме су за делегате одређени Мил. Јовановић и Мил. Стевановић, па је у бр. 20 (11. март) исправљена грешка и наведена су поменута имена.

²⁵ Михаило Зотовић и др, *Пожега и околина* (Пожега: Општински одбор Савеза удружења бораца, 1978), 370.

²⁶ *Радничке новине*, 20. март 1904.

²⁷ Зотовић, *Пожега и околина*, 372.

²⁸ Десанка Стаматовић, *Читалишта у Србији у XIX. веку* (Панчево: Градска библиотека, 2011), 261.

овај покрет у одређеном обиму развио све облике рада данашњих библиотека, не треба га мешати са покретом оснивања и постепеног развоја јавних библиотека, који се у Србији јавио у првој половини XX века, а практично заживео тек након Другог светског рата. Десанка Стаматовић истиче „неправедним и погрешним умањивање улоге читалишта и читаоница тиме што се обележавање почетка и трајања њиховог рада једноставно приписују јавним библиотекама, које у више случајева држава оснива много година и деценија касније.“²⁹ Стога је неопходно историјски и културно расветлити феномен читалишта и читаоница и при том одредити њихову потпуну и прецизну улогу у настанку и развоју јавних библиотека, не запостављајући и не занемарујући улогу и значај и једних и других.

О првим пожешким читаоницама, насталим у другој половини XIX и на самом почетку XX века, до сада је писано мало и површно. У књизи *Читалишта у Србији у XIX веку* ауторке Десанке Стаматовић, том темељном издању од којег треба започети свако истраживање о овој теми на нашим просторима, помињу се само прва пожешка читаоница и добрињска читаоница. О њима, али и о радничким читаоницама пожешког краја писао је и Радован Зарић у монографији *Народна библиотека Пожега*, додуше површно и уопштено, без научне апаратуре, због чега се не можемо превише ослонити на податке у њој. О овим првим

институцијама културе у Пожеги писано је помало и повремено и у другим књигама и радовима који се односе на историју пожешког краја. Овај рад представља покушај да се сумирају сви досадашњи подаци и информације о овој теми, објављене појединачно у оквиру истраживачких радова поменутих аутора, а подупрте малобројном архивском грађом која се чува у Народној библиотеци у Пожеги. Уједно, ово ће бити и почетак неких наредних архивских истраживања која нам предстоје, а све у циљу расветљавања истинске улоге и културног значаја читалишта и читаоница у националној историји библиотека.

Из овог историјског прегледа пожешких читаоница можемо закључити да је још од оснивања пожешке варошице у овом крају била присутна потреба за културним и духовним уздизањем становништва. Иако ниједна од ових установа није у својој културној мисији деловала дужи временски период, оне су значајне стога што њихово појављивање сведочи о жељи пожешког напредног становништва да буде покретач и носилац културне еманципације и да у тим настојањима нимало не заостане за другим местима у Србији. Способност пожешке грађанске класе да артикулише своју потребу за књигом и информацијом, уобличена кроз оснивање првих читаоница, а затим и сеоских народних књижница и читаоница између два светска рата у овом крају, може се посматрати као снажна основа и потреба за појавом прве јавне библиотеке у Пожеги, основане након Другог светског рата.

²⁹ Исто, 267.

Литература:

1. Архивска грађа Народне библиотеке Пожега.
2. Вукићевић, Миливоје. *Добриња*. Београд: Одбор за проучавање села САНУ, 1995.
3. Глушчевић, Миодраг. „Пожега, Пожежани и њихова занимања у другој половини 19. века (1850-1875)“ Део 2, *Пожешки годишњак* бр. 3 (2003): 11-40.
4. Глушчевић, Миодраг. „Пожега, Пожежани и њихова занимања у другој половини 19. века“ Део 3, *Пожешки годишњак* бр. 5 (2005): 31-68.
5. Глушчевић, Миодраг. „Пожега, Пожежани и њихова занимања у другој половини 19. века“ Део 4, *Пожешки годишњак* бр. 8 (2010): 23-98.
6. Зарић, Радован. *Народна библиотека Пожега*. Пожега: Народна библиотека Пожега, 1995.
7. Зотовић, Михаило, Стеван Игњић и Драгољуб Муњић. *Пожега и околина*. Пожега: Општински одбор Савеза удружења бораца, 1978.
8. Стаматовић, Десанка. *Читалишта у Србији у XIX веку*. Београд: Народна библиотека Србије, 1984.
9. Стаматовић, Десанка. *Читалишта у Србији у XIX веку*. Панчево: Градска библиотека, 2011.

Founding of Social Libraries in the Region of Požega

Abstract

In this work we attempted to present the history of founding of social libraries in the region of Požega, using published literature and preserved archival materials on this subject, according to which between 1869 and 1903 in this region there were four social libraries - three of them in the town of Požega and one in the village of Dobrinja. As the first and only institutions of culture, they had major importance in social and cultural development of this area. They were gathering places for progressive young people, educated citizens of Požega and literate peasants eager of education and cultural emancipation. Although the cultural mission of any of these institutions did not last long, their appearance testifies about desire of the progressive population of Požega to be the initiator and head of cultural emancipation and that in these efforts do not fall behind other places in Serbia. The first institution of culture in Požega was its social library, founded on 1st January 1869, 37 years after establishing the town bazaar, and 42 years after appearance of the first social library in Serbia. Little information has been preserved about the founding and work of the first social library in Požega. We do not know its rules, the founding act has not been saved, and the information on founders, administration and members, as well as the exact number of newspapers to which it was subscribed, is incomplete. The ability of the middle class of Požega between the two world wars to articulate its need for books and information in form of founding first social libraries, and then rural public and social libraries in this region, can be considered a powerful basis and need for the founding of the first public library in Požega, that was established after the Second World War.

Keywords:

Social Library in Požega, Social Library in Dobrinja, workers' social libraries, Workers' Association of Požega, workers' movement, social libraries movement, Serbia, social libraries

Примљено: 11. новембар 2011.
Исправке рукописа: 26. децембар 2011.
Прихваћено за објављивање: 24. јануар 2012.